2. Seytnazarov K.K., Kalimbetov K.I. Development of decision-making algorithms based on irreversiblemathematical calculations in the assessment of studentts' knowledge. // An Interdisciplinary Journal PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(2): 356-360 (13.00.00, №4).

3. Seytnazarov K.K., Kalimbetov K.I. The processes of organizing teaching students‘ algorithms and models // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492 ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021. 549-554.

4. Сейтназаров К.К., Калимбетов К.И. Информатика фанини ўқитишда самарали методларни танлаб олиш ва қарорлар қабул қилиш дастурий таъминотини қайта ишлаб чиқиш. // FIZIKA, MATEMATIKA va INFORMATIKA. –Toshkent: 2021. 88-98 (13.00.00, №2).

5. Калимбетов К.И. Информатика фанида ОТМда талабаларнинг билимини баҳолашга дастурий таъминот ишлаб чиқиш. // «Ilm sarchashmalari». –Урганч: 2021. 93-99 (13.00.00, №31).

REZYUME

Ushbu maqolada OTMda talabalarni baholash tizimini qat’iymas yondashuv asosida takomillashtirish masalalarini yechish va qarorlar qabul qilishni o‘rganish ishlari ko‘rib chiqiladi. Talabalarning bilim darajasini aniqlashda lingvistik o‘zgaruvchisi qiymatlarini tavsiflovchi qat’iymas to‘plamlarning a’zolik funksiyalari asosida masalani yechish usullari keltirilib o‘tiladi.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования системы оценивания студентов в ВУЗ на основе нечётких математических подходов. На уровне знаний студентов даны методы решения задач на основе функций принадлежности неопределенного множества, описывающего значения переменных лингвистики.

SUMMARY

This article discusses the issues of improving the student assessment system in higher educational institutions based on the fuzzy mathematic approach. At the level of students' knowledge, methods for solving problems are given based on membership functions of an indefinite set describing the values of linguistic variables.

KISHI MEKTEP JASTAǴÍ BALALARDÍŃ SHAXS BOLÍP QALIPLESIWI

A.U.Elmuratova – *psixologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktorı, docent*
Ózbekstan mámleketlik dene tárbiyası hám sport universiteti Nókis filialı
G.M.Babajanova – *magistrant*
Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayansh so’zlar: kichik maktab yoshidagi bolalar, shaxs, shaxs va jamiyat, xulq-atvor, ong, mantiqiy fikirlash, emotsiya.
Ключевые слова: школьный возраст, личность, личность и общество, поведение, сознание, логическое мышление, эмоция.
Key words: school age, personality, personality and society, behavior, consciousness, logical thinking, emotion.

Kishi mektep jasında shaxstıń qaliplesiwi sezilerli dárejede ózgeredi. Shaxs – bul ómirdiń sistemalı dúzilisi hám dúnyanıń belsene ózgertiwshisi retinde sociallıq áhmiyetligin kósetiwshi subekti [8].

Shaxstıń qaliplesiwiniń eń áhmiyetli shárti bul onıń belsendiligi. Balanıń mektepke barıwı – bul balanıń ómirindegi eń túpten ózgertiwshi dáwir bolıp tabıladı. Úlkenler hám qatarları menen qatnasıq jasaydı, bala jańa kollektivke yaǵnıy ulıwma mektep hám klassqa kiredi. Belsendiliktiń jańa túrine kiriw – bul oqıwshı aldına bir qatar juwapkerli talaplardı qoyadı, onı jamiyetlik qádirli insaniylıq pazıyletlerin qáliplestiriw ushın óziniń aldına úlken qattań talaplar qoyıladı.

Bul jasta balanın ádep-ikramlılıǵı, minez-qulqı qáliplesedi, shaxstıń sociallıq, jámiyetlik baǵdarlanıwı baslanadı. Kishi mektep jası oqıwshılarınıń sanası baslanǵısh mekteptiń aqırına qaray sezilerli dárejede ózgeriske ushıraydı. Balanıń qarim-qatnas sheńberi keńeyiw, klasstaǵı qatarları toparınıń rawajlanıwı menen birgelikte oqıwshınıń minez-qulqı toplanadı. Jas oqiwshınıń islegen háreketleri, alǵan bilimleri, toplaǵan insanıyliq pazıyletleri jamiyetshilik tárepinen bahalanıwı ol ushın úlken áhmiyetke iye. Biraq, sol menen birge, jas balalardıń úlkenlerge (birinshi orında oqitiwshısına) bolǵan iseniwshiligi hám ashıqlıǵı júdá joqarı boladı. Bul basqıshda, bir tárepinen, bala shaxs bolıp qaliplesiwinde qaramaqarsılıqlardıń biri onıń óz háreketleriniń qadaǵalaw qábiletleriniń ósiwi bolsa, ekinshi jaqtan ol úlkenler tárepinen berilgen adep-ikramlılıq úlgilerge sózsiz ámel etedi. Sol sebepli, bala menen turaqlı túrde qatnasıqta bolǵan úlkenlerdiń (ásirese oqıtıwshınıń) roli úlken áhmiyetke iye.

Kishi mektep jası jámáátshilik principlerine tiykarlanǵan qatnasıqlardın rawajlanıwı ushın úlken imkaniyatlar jaratadı. Jámáátshilik jónelisiniń qaliplesiwi – bul ásteaqırın otetuǵın process bolıp tabıladı. Birinshi klass oqıwshıları ele ózlerin bir jámiyettiń bolegi ekenin sezbeydi, olar elege shekem ózlerin bir-birinen jeke tutadı, bolek ajralıp turadı. Jámáát tek sol waqıtta qaliplesedi, oqıtıwshı tásiri astında, oqıwshı klasslaslarınıń jetiskenliklerine hám sátsizliklerine qızıǵıwshılıq bildirip baslasa, óziniń jetiskenliklerin ulıwma kollektiv jetiskenlikleriniń bir bólegi dep sezedi. Oqıw procesin bunday qılıp shólkemlestiriwi, balalardıń bir biri menen múnásibette bolıwına, bir balanıń belsendilik nátiyjesi basqa balanıń belsendilik nátiyjesine baylanıslı bolıwı ushın zárúr. Jáne bir áhmiyetli tárepi, hár bir oqıwshı processte aktiv poziciyanı iyelewi kerek [6].

Baslanǵısh mektep jastaǵı oqıwshılardı ádep-ikramlılıq hám kollektivlik jóneliste rawajlandırıw sezilerli dárejede olardıń emociyalıq ózgesheliklerine ózgertedi. Kópshilik balalarda bul unamsız tájiriybelersiz ótedi hám balalar tárepinen unamlı qabıl etiledi. Baslanǵısh mektep jasta sezimlerdiń bildiriwlerinde balalar tárepinen saldamlılıq hám tereń túsiniwshiliktiń kúsheyiwin, jeke emociyalarınıń turaqlılıǵın baqlawǵa boladı. Kishi mektep jası oqıwshıları alleqashan ózleriniń sezimlerin qanday basqarıwın biledi, geyde olardı nıqap qıladı. Olar mektepke shekem jastaǵı ballarǵa qaraǵanda, parasatlı boladı, kóp waqıtqa shekem jaqsı keypiyattı saqlay aladı, kewilli hám sergek boladı. Sol menen birge, gey bir balalarda unamsız affektlik jaǵdaylardı kóriwge boladı. Olardıń sebepleri – bul balanıń talaplarınıń hám imkaniyatlarınıń tuwri kelmewi. Eger usı parıq úzaq waqıt dawam etse, bala bul parıqtı joq qılıwı ushın jol tabalmasa, bunday unamsız tájiriybeler ashıwlı pikirlerge hám háreketlerge alıp keledi. Emociyalıq tınıshlıq balanıń insanıylıǵınıń normal rawajlanıwına, onda unamlı tárepleriniń qaliplesiwine, basqa adamlarǵa bolǵan jaqsı múnásibetleriniń rawajlanıwına járdem beredi.

Basqa adamlardan jaqsı unamlı sezimlerge bolǵan mútájlik balanıń minez-qulqın belgileydi. Oqıwshınıń háreketlerin unamlı bahalaw, olardı maqullaw, balalarda ózinen qanaatlanıwı sezimlerin oyatadı, keleshekte táp usınday hareketleniwge iytermeleydi. Kritikalaw, xosh kórmew, úlkenler nárazılıǵına sebep bolǵan háreketler balada unamsız qapalanıwlardı kelip shıǵaradı. Natiyjede, keleshekte bunday háreketlerdi islemewge umtılıwshılıq payda boladı. Oqıtıwshı tárepinen xoshametlew yamasa kritikalaw júdá úlken sıpayılıqtı talap etedi. Xoshamet hám jazanı paydalanıwda jiberilgen qateshilik balanıń tarbiya procesine jaman tásir etiwi múmkin. Máselen, nadúrıs berilgen xoshamet, maqtaw balaǵa qattı zıyan keltiriwi múmkin, sebebi bul oqiwshıda hádden tısqarı ózin qadirlew, natuwrı bahalawǵa alıp keledi. Balanı unamsız bahalaw, kritikalaw, eger tez-tez qaytalansa, orınsiz dep esap-

lanadı. Baslanǵısh klasslardıń aqırına kelip, oqıwshılarǵa qoyılǵan talaplardın kóbeyiwi, oqıw-tárbyialıq jumıslardıń dúrıs shólkemlestirilgenligi, olarda miynetsúyiwshilik, tártiplilik, puqtalıqtı rawajlandıradı. Áste-aqırın óz háreketlerin tártipke salıw, óz-ózin basqarıw, kontrollaw uqıpları rawajlanadı, emociya hám impulslarǵa berilmeslik, qıyınshılıqlardı jeniw qabiletleri ósedi.

Úshinshi klassqa kelip, balalarda parız sezimi qaliplesedi, bul ele jeterli dárejede turaqlı hám biyǵarez emes.

Baslanǵısh mektep jastaǵı ballarda kognitiv qızıǵıwshılıq rawajlanadı. Aldın ayırım faktlerge, ayırım waqıyalarǵa (1-2 klasslar), keyin waqıyalar, olardın kelip shıǵıw sebeplerine, óz ara baylanısıwlarına bolǵan qızıǵıwshılıq payda boladı (3 klass aqırına). Úshinshi klasstan baslap bilim alıw qızıǵıwshılıqları parıqlanıp baslaydı. Kishi klass oqıwshılarınıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı tuwrıdan tuwrı oqıw jumıslarınıń shólkemlestiriwine baylanıslı. Sol ushın, oqıtıwshı kishi klasstaǵı balalardıń qızıǵıwshılıqlarınıń rawajlanıw nızamlarına dıqqat qaratıwı kerek. Sol ushında oqıtıwshı hám psixologlar kishi mektep jastaǵı balalardıń oy órisin, olardıń logikalıq oylawların rawajlandırıw maqsetinde qosımsha retinde hár qıylı psixologiyalıq metodikalardan paydalanıp barıwları maqsetke muwapıq.

Mısal retinde «Ulıwma túsinikti anıqlaw” metodikası balalarda pikirlewlerin tekserip olardı rawajlandırıwda júdá jaqsı nátiyje beretuǵın metodika bolıp esaplanadı. Bul metodikada jıyındı sózler berilgen bolıp, blankada 20 qatardıń hár qaysısında 5 sózden ibarat, ekewi berilgen sózge tiyisli bolıwı kerek. Usı 2 sózdi tawıp hámde astın sızadı.

1. Baǵ (ósimlik, baǵban, iyt, zabor, jer).
2. Dárya (teńizdiń jaǵası, balıq, balıqshı, suw, jaǵıs).
3. Qala (mashın, imarat, kóshe, vilosiped, alaman).
4. Saray (sabanxana, at, tóbe, diywal, haywan).
5. Kub (múyesh, sızılma, tárepi, tas, terek).
6. Bóliw (klass, bóliwshi, qálem, bóliniwshi, qaǵaz).
7. Sheńber (diametr, almaz, mór, aylana, tamǵa).
8. Oqıw (kitap, sóz, mór, súwret, bólim).
9. Gazeta (haqıyqat, qosımsha, telegramma, qaǵaz, redaktor).
10. Oyın (karta, oyınshı, járiyma, jaza, qaǵıyda).
11. Urıs (aeroplan, gúres, mıltıq, ásker, sawash, top).
12. Kitap (súwretler, urıs, qaǵaz, muxabbat, tekst).
13. Qosıq (ses, kórkem-óner, dawıs, shapalaq, nama).
14. Jer silkiniw (ot, ólim, jer qıymıldawı, shawqım, suw basqını).
15. Kitapxana (qala, kitap, lekciya, nama, kitap oqıwshı).
16. Toǵay (bet, alma, ańshı, terek, qasqır).
17. Sport (medal, orkestr, jarıs, jeńis, maydan).
18. Emlewxana (xana, baǵ, shıpaker, radio, awırıw).
19. Muxabbat (roza, sezim, adam, qala, tábiyat).
20. Watan súyiwshi (qala, dos, watan, shańaraq, adam).

Demek, kishi mektep jastaǵı balalarda usınday qosımsha tapsırmalar berilip barılsa olardıń oy órisleri keńeyip pikirlewleri jaqsı rawajlanadı jánede oqıw procesi tásirinde ruwxıy rawajlanıwında áhmiyetli jıljıwlar payda boladı, olardıń ómirin sheshiwshi dawir – jas óspirimlik dawirge kiriwge tayarlaydı.

Ádebiyatlar

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология. - М.: «Академия», 1998. –С. 672.
2. Аверин В.А. Психология детей и подростков. 2-е изд., перераб. СПб. Изд-во Михайлова В.А. 1998. -С. 379.
3. Ануфриев А.Ф., Костромина С.Н. Как преодолеть трудности в обучении детей. - М.: «Ось 89», 1999. –С. 224.
4. Гамезо М.В. и др. Возрастная и педагогическая психология. -М.: «Просвещение», 1984. –С. 256.
5. Люблинская А.А. Учителю о психологии младшего школьника. -М.: «Просвещение», 1977. –С. 224.
6. Мухина В.С. Шестилетний ребёнок в школе. - М.: «Просвещение», 1986. – С.144.
7. Немов Р.С. Психология. Книга I. - М.: «Просвещение», 1994. -С.576.
8. Щербакова А.И. Практикум по общей психологии. 2 изд., переработанное и дополненное. - М.: «Просвещение», 1990. –С. 288.
9. Рабочая книга школьного психолога. Под ред. И.В.Дубровиной. -М.: «Просвещение», 1991. –С. 303.
10. Эльконин Д.Б., Драгунова Т.В. Возрастные и индивидуальные особенности младших школьников. - М.: «Просвещение», 1967. –С. 360.
11. Психодиагностика коллекция лучших тестов. -Ростов-на-Дону: «Феникс», 2006.

REZYUME

Maqolada kichik maktab yoshi davridagi oʻquvchilarning shaxs boʻlib shakllanishida jamiyatning tasiri, odob-axloq meyorlari, xulq-atvorlarning shakllanishlari haqida soʻz yuritiladi.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается формирование личностных качеств младших школьников в школе и влияние общества на формирование их личности, нормы морали и формирование поведения.

SUMMARY

The article deals with the formation of the personality of young schoolchildren at school and the influence of society on the formation of their personality, moral standards, and the formation of behavioral action.

ҚӘНИГЕЛИК ТӘЛИМДЕ ЭТНОМӘДЕНИЙ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРДЫ ҚӘЛИПЛЕСТИРИЎДЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТИЙКАРЛАР

Г.Т.Губенова – *магистрант*

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: педагогика, таълим тизими, касбий таълим, этник-маданий компетенция.
Ключевые слова: педагогика, система образования, профессиональное образование, этнокультурная компетенция.
Key words: pedagogy, education system, professional education, ethno cultural competence.

Халықтың этномәдений теңлеслиги, өзиниң тарийхының ўақыяларын, мәдениятын билиў, қәлиплескен руўхый байлықларға садықлық, миллий қаҳарманларды ҳүрметлеў нәтийжесинде пайда болады. Ол миллеттиң еркин ҳәм ықтыярлы өмирди дөретиўшилиги процесинде қәлиплеседи. Этномәдений аўҳалдың бирдейлигине халықтың жаратқан социомәдений тараўы арқалы ерисиледи.

Көп мәдениятлы жәмийетте адамның жеке инсан сыпатында раўажланыўының көп тәрепли процесиниң әҳмийетли бөлими, этномәдений компетенцияларды қәлиплестириў, атап айтқанда, өзи ўәкили болып табылатуғын ҳәм арасында жасайтуғын, көп тәрепли процестиң ажыралмас бөлеги болып есапланатуғын, сол этностың, мәдений байлықларын, дәстүрлерин, социаллық нормаларын жеткерип бериў болып табылады. Белгили бир этностың этномәдений байлық-ларынан пайдаланыў, ҳәзирги заман жасларының социаллық, әдепикрамлылық ҳәм физикалық раўажланыўына тәсир көрсетиўге мүмкиншилик береди.

Өзбекстан Республикасы тек ғана өзиниң оғада кең аймағы менен емес, ал өзиниң халқының этникалық ҳәм диний ҳәр түрлилиги менен де ажыралып турады. Көплеген миллетлердиң ҳәм дүнья жүзилик диний исенимлердиң конфессиялардың ўәкиллери көп миллетли өзбек халқын қурайды. Усыған байланыслы, дүнья